

ku 1930 v celém Fryštátě 5 pekáren a pekařství, 4 cukrárny, 3 prodejny mléka, 10 řeznictví a 1 koňské řeznictví, 5 obchodů ovocem a zeleninou, 20 obchodů smíšeným zbožím, ve kterých se kromě potravin prodávalo často i průmyslové spotřební zboží, a 1 obchod se zemědělskými plodinami. V městě bylo 11 obchodů střížním zbožím, 5 obchodů s konfekcí, 2 obchody s obuví, 2 obchody s kůžemi, 2 drogerie a 5 obchodů materiálním zbožím, 1 lékárna, 3 obchody železářským zbožím, 3 obchody s jízdními koly, 2 prodejny radiopotřeb, 3 prodejny elektrotechnického zboží, 3 prodejny knih a hudebnin, 4 papírnické, 2 obchody s rukodělnými výrobky, 3 obchody s květinami, 2 obchody s dřívím, 2 obchody s uhlím, 1 vešnictví. Nechybělo 6 trafik, ale tabákové výrobky se prodávaly i v obchodech smíšeným zbožím.

Do výčtu není ani tentokrát zahrnuta většina řemeslných dílen, které spojovaly pod jednou střechou výrobu s prodejem. Ve Fryštátě patřilo k těmto skupinám živností kupříkladu 16 krejčí, 7 zámečnických dílen, 8 truhlářských, 3 sedlářské, 2 sklenářské, 4 firmy zahradnické a bylo zde i 5 skladů s nábytkem, propojených tak či onak s prodejem.¹⁷⁾

Ve svém souhrnu odpovídal rozsah obchodní sítě ve Fryštátě, jejích stálých i ambulancních (stánkových) složek, možnostem, které vyplývaly z velikosti města, dosahujícího několika tisíc obyvatel, z relativně příznivých sociálně profesních struktur jeho populace, ovlivňujících koupěschopnost zákazníků, z jistých střediskových funkcí Fryštátu, které se promítaly do každodenního sjíždění lidí ze soudního, či dokonce politického okresu do města, z jeho komunikační dosažitelnosti, ale též z činitelů, které oslabovaly zájem obyvatel okolních obcí o cesty za nákupy do Fryštátu, ať už to bylo dáno skladbou jejich obyvatelstva, či intenzivnější nabídkou zboží v jiných blízkých městech Těšínska.

Obchodní síť ve Fryštátě dospěla v období první ČSR k určitému stupni rozvinutosti, šíře a pestrosti, mohla se opřít o vlastní klientelu uvnitř města a vytvořila si i nevelkou, ale existující zónu nákupní spádovosti zvnějška. K dosažení výzrálejší podoby obchodního podnikání, která by posunula v tomto směru Fryštát nad úroveň stovek měst obdobné velikosti v republice, tu nicméně chyběly výraznější stimuly vnitřní i vnější, jejichž absence oslabovala rozsah i náročnost poptávky na trhu. V takové podmíněnosti neskýtala místní obchodní síť ani dostatek impulzů a záruk pro zaangażovanost většího kapitálu na obchodním podnikání, na radikálnější přebudování stávajících obchodů, jejich modernizaci, na zakládání nových, větších obchodů, vyžadujících rozsáhlejší investice i vyšší zisky z prodeje.

I ve Fryštátě byla většina obchodů v rukou nevelkého kapitálu místních židovských a německých obchodníků a ani rostoucí počet českých obchodníků (polských bylo nejméně) na dosavadní velikostní a kapitálové skladbě obchodů v městě mnoho nezměnil. Větší kapitálové zázemí některých obchodů (filiálky Bařova koncernu, firmy Rupo, firmy Rolný, prodejna podniku Samuel Blumenthal a syn a jen ojediněle u některých dalších obchodních podniků) bylo spíše výjimkou než pravidlem. Obchodní síť Fryštátu zůstávala svou vyspělostí v meziválečném období zřetelně za Orlovou. Další části našeho souboru ukáží, jak na tom byla v porovnání s ostatními městy v regionu.

Poznámky

- 1) Starzyczná, H.—Steiner, J.: Nahlédnutí do obchodní sítě na Těšínsku v období první ČSR — Orlová. Těšínsko 1994 č. 2, s. 18—22.

- 2) Srv. Statistický lexikon obcí v Republice Československé. II. Země Moravskoslezská. Praha 1935.
- 3) Adresář Republiky Československé pro průmysl, živnost, obchod a zemědělství. Sv. II. Praha, Rudolf Mosse 1930, s. 2044—2046. — Též Místopisný slovník Československé republiky. II. vydání. Praha 1935, s. 140 — heslo Fryštát.
- 4) Garba, K.: Úzkorozchodné dráhy na Těšínsku (1902—1973). IV. Slezské zemské dráhy v Novém Bohumíně. Těšínsko 1983, č. 3, s. 10—14.
- 5) Srv. Místopisný slovník . . . , c. d.
- 6) Blíže viz příslušné části publikace Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města. Karviná 1968. Též publikace Okres Karviná. Ostrava 1984 aj.
- 7) Statistický lexikon . . . , c. d.
- 8) Rok 1921 podle Statistického lexikonu obcí v Republice Československé. II. Morava a Slezsko. Praha 1924. — Rok 1910 podle Retrospektivního lexikonu obcí ČSSR 1850—1970. Díl I, část 2. Praha 1978. — Na poklesu počtu obyvatel se podílely i problémy s vystěhováním řady obyvatel polské národnosti, kteří neměli československou státní příslušnost, v první polovině 20. let.
- 9) V rovině beletristicko-dokumentární srv. Rohel, J.: Darkovské prameny. Karviná 1978.
- 10) Jde v prvé řadě o údaje v Československé statistice. Sv. 98, Sčítání lidu v RCS ze dne 1. prosince 1930. Praha 1934.
- 11) Steiner, J.: Hospodářský vývoj průmyslových oblastí českých zemí v období první republiky. In: Průmyslové oblasti českých zemí (1780—1945). Sv. II, část 1. Opava, Slezský ústav ČSAV a Obchodně podnikatelská fakulta Slezské univerzity, s. 296.
- 12) K lokalizaci a charakteristice obchodů jsme kromě Adresáře . . . , c. d., využili konfrontace výpovědí pamětníků, v prvé řadě paní Anežky Galuszkové, Jenovefy Dudové a Alžběty Konečné z Darkova, Alžběty Pazdiorové z Orlové a Alžběty Strakové z Karviné. Užitečnou se ukázala i fotografická dokumentace ve sbírkách Muzea Těšínska.
- 13) Srv. Starzyczná, H.—Steiner, J.: Nahlédnutí do obchodní sítě . . . , c. d.
- 14) K vývoji lékárny od roku 1918 vznikla na půdě Obchodně podnikatelské fakulty v Karvině seminární práce Ceněk, J.: Z dějin fryštátské lékárny „U Salvátora“ (1834—1945). Karviná 1993. 15 s.
- 15) K prodejní firmě Sam. Blumenthal a syn viz též zápis v Kronice města Fryštát, založené v roce 1935, s. 15 (Státní okresní archiv v Karviné).
- 16) Srv. poznámku č. 3.
- 17) Majitelé skladů byli kromě jmenovaných už obchodů s nábytkem Pavel Lipka, Pavel Matlach a Rubín Rosenbaum.

„Polenlágry“ — zvláštní druh nacistických koncentračních táborů ve Slezsku

Mečislav Borák

Poněkud stranou pozornosti českých historiků zůstávala dosud instituce tzv. Polenlágry, přestože se na území českých zemí nacházely čtyři takové tábory. Šlo o specifiku tehdejší hornoslezské provincie Německé říše, neboť na rozdíl od podobných táborů pro Poláky, např. v Pomořanech, byly ty slezské vytvářeny a spravovány ústřednou Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi), která patřila k hlavním úřadům organizace SS. Neměly charakter táborů průchozích,

přesídleneckých či pracovních, nebyly to však ani kárné nebo likvidační koncentrační tábory.

Polenlágry musíme odlišit i od nacistických táborů pro Poláky, které byly zřizovány na našem území v sudetském či protektorátním pohraničí v prvních dnech války v září 1939. Takový přechodný tábor byl zřízen např. v Paskově u Frýdku-Místku oddíly SA z Ostravy a byli v něm po dva týdny internováni zajatí příslušníci polské celní služby a pohraniční stráže.¹⁾ Nejbliže k Polenlágrům měl patřit koncentrační tábor ve Skrochovicích na Opavsku, na tehdejším sudetském území. Přípravy na jeho zřízení započaly už v srpnu 1939, týden před začátkem války, a první vězni, k nimž patřili Poláci a Židé z dobytého polského území, přišli do tábora 15. září 1939. Brzy bylo v táboře asi 700 vězňů, avšak koncem r. 1939 byl tábor zrušen a věznění převezeni do Sachsenhausenu a dalších táborů a věznic.²⁾

Skutečné Polenlágry byly zřizovány o něco později, teprve od jara r. 1942, a existovaly až do konce války. Jak již prokázaly práce polských historiků, především výsledky výzkumu dr. Romana Hrabara z Katovic,³⁾ nelze Polenlágry přiřadit k žádné z běžně užívaných kategorií nacistických táborů. Jejich počátky byly sice bezprostředně spojeny s přesídlováním polských obyvatel, avšak ani nacisté samotní pro ně neuzívali termín přesídlenecký nebo průchozí tábor (Aussiedlungs- či Durchgangslager). Než došlo k jejich označení za Polenlágry, užíval se dočasně termín Auffangslager, záchytný tábor. Zřejmě se původně předpokládalo, že všichni věznění budou odesíláni na nucené práce a do jiných koncentračních táborů.

Do Polenlágrů byli soustředováni výhradně polští občané z Horního Slezska, tedy z území přičleněného k Německé říši, jež mělo být postupně zcela germanizováno. Celé rodiny včetně nezletilých dětí byly deportovány do táborů, aniž k takovému rozhodnutí existoval jakýkoli právní podklad. Byly uvězněny na časově neohrazenou dobu a využívány k nucené práci mimo tábor. Životní podmínky v táborech se příliš nelišily od jiných nacistických koncentračních táborů, neboť i Polenlágry patřily k systému, zaměřenému na fyzické a psychické ničení vězňů.

V prvním roce po zřízení Polenlágrů do nich směřovali především Poláci vyhnání ze svých zemědělských usedlostí, dílen či řemeslnických provozoven, neboť museli uvolnit své domovy přesídleným etnickým Němcům. Už v roce 1943 přicházeli i vězňové, vůči nimž byla uplatněna zásada kolektivní odpovědnosti, tedy rodinní příslušníci „nepřátel Říše“, bez ohledu na svůj věk či pohlaví. Veškerý majetek vysídlelců zkonfiskovaly německé úřady.

Již před vznikem Polenlágrů spravovala Volksdeutsche Mittelstelle rozsáhlou síť táborů pro německé přesídlelce, kteří ve velkém počtu přicházeli na území Říše. Např. k 15. lednu 1942 přišlo již do Říše 507 tisíc etnických Němců, z nichž naprostá většina se měla usadit na východních územích přičleněných k Říši. Než pro ně byly nalezeny a „uvolněny“ vhodné majetky, pobývali v přesídleneckých táborech. Himmlerovým nařízením ze 30. 12. 1939 získala VoMi oprávnění neomezeně zabírat vhodné objekty veřejných a církevních institucí i soukromých vlastníků a zřizovala z nich tábory. Některé z nich byly později využity jako Polenlágry, ovšem se zcela jinou funkcí, jiný táborový systémem a ubytovacími podmínkami.

Podle archívních materiálů nalezených v Bundesarchivu v Koblenzi profesorem Andrzejem Szefrem z Katowic,⁴⁾ spravovala VoMi na konci r. 1940 ve

slezské provincii 255 přesídleneckých táborů. Po rozdělení provincie na dolno- a hornoslezskou v r. 1941 zůstaly na Horním Slezsku 123 tábory, přičemž bylo zachováno jejich číselné značení podle původní číselné řady. Stejná čísla zůstala táborům i po jejich přeměně na Polenlágry, což bylo zřejmě součástí snah o utajení skutečného významu této akce. Podle statistiky z března 1943 bylo na území hornoslezské provincie celkem 97 táborů VoMi, z toho 61 táborů pro německé přesídlelce v počtu 3 603 osob a 21 Polenlágrů pro 5 423 vězňů, 15 táborů bylo tenkrát mimo provoz.

Polenlágry byly zřizovány především na území obývaném v převážné většině německým nebo za německé považovaným obyvatelstvem, aby se zabránilo kontaktům vězňů s místními Poláky. Proto zřejmě nevznikl žádný Polenlágr na území, které bylo k Říši přičleněno z krakovského či kieleckého vojvodství. Dosud se podařilo identifikovat 22 Polenlágrů, z toho 14 na území katovického a 8 na území opolského vládního obvodu hornoslezské provincie. K dalším 3 táborům chybí dokumentace, která by je mohla spolehlivě přiřadit k Polenlágrům. Průměrné denní stavy vězňů činily kolem 200 osob u malých táborů a téměř 12 000 osob u táborů největších, jakým byl např. tábor č. 169 v Gorzyczkách. Protože se až na nepatrné výjimky nedochovala táborová evidence vězňů, lze celkový počet osob, které Polenlágry prošly, jen obtížně odhadnout, nepochybně se však jednalo o desítky tisíc osob. Jen odhad pro tábor v Gorzyczkách sahá až ke 20 000 vězňů. Stavy vězňů v Polenlágrech nebyly nijak vysoké, docházelo však k obměně osazenstva z důvodů deportace praceschopných vězňů na nucené práce do Říše, pro zvýšenou úmrtnost včetně případů násilné smrti, pro odchody z tábora v případech vynuceného přijetí zápisu do německé voľkslisty, s čímž však byl u mužů spojen nástup do wehrmachtu a na frontu, pro uznání částí nezletilých vězňů na rasově čisté a poněmčené schopné a jejich předání na převýchovu, pro vysídlování některých vězňů do Generální gubernie atp.

Mezi Polenlágry existovaly jisté odlišnosti, např. tábor v Gorzyczkách v okrese Wodzisław a tábor v Czechowicích – Dziedzicích byly považovány za kárné, do tábora v Zawasiu či k likvidaci v Osvětimi, tábor v Pogrzebieni v okrese Rybnik se v říjnu 1943 stal táborem pro děti a nezletilé do 16 let věku.⁵⁾

Čtyři Polenlágry byly zřízeny v dnešním československém pohraničí. Torza pramenů k jejich historii se však nacházejí mimo naše území, především v Katovicích, v Opoli a ve Vratislavi. Poválečná šetření ostravské expozitury Zemského národního výrobu stejně jako pátrání ostravského konzultátu PLR na počátku šedesátých let nepřinesly k historii těchto táborů v podstatě nic nového a jen okrajově se jich dotkla konference o Polenlágrech, pořádaná katovickou pobočkou Hlavní komise pro vyšetřování hitlerovských zločinů v Polsku dne 8. 5. 1986 v Cieszyně. Proto nepřekvapí, že kromě již zmíněné Hrabarovy práce existuje jen několik drobnějších studií a článků na toto téma, v češtině však dosud žádný.⁶⁾

Nejvíce víme o historii Polenlágrů v Bohumíně a ve Fryštátě, v dnešním okrese Karviná. Bohumínský tábor č. 32 byl umístěn v bývalých kasárnách a zámeckých budovách za parkem a existoval zhruba od konce května 1942 do posledních dnů války, do 1. 5. 1945. Patřil k největším, pobývalo v něm obvykle asi 800 vězňů, kteří museli pracovat u rolníků v okolí, na stavbě cest a železnic a v místních železárnách. Pracovat museli i nezletilí, včetně malých

děti, jak o tom svědčí dochované dokumenty o „Akcí Bohumín“. Bylo při ní z Bohumína odvezeno 139 dětí zatčených i s rodiči v noci na 12. srpna 1943 v obcích dąbrowského revíru. Rodiče byli deportováni do koncentračních táborů, děti se postupně dostaly do Polenlágru v Bohumíně, kde např. 12letý Marian Faska musel pracovat v kotelně německé nemocnice. Hlad, vyčerpání z těžké práce, špatné ubytovací podmínky a nelidské zacházení – to vše mělo svůj podíl na vysoké úmrtnosti v tomto táboře. Na hřbitově ve Skřečoni jsou pohřbeny 104 oběti bohumínského Polenlágru.

Polenlágr č. 40 ve Fryštátě (dnes součástí města Karviná) se nacházel rovněž v bývalých kasárenských objektech. První zmínky o jeho existenci pocházejí už z konce dubna 1942, k jeho likvidaci došlo zřejmě na počátku dubna 1945. Průměrný denní stav vězňů byl obvykle 500–700 osob. Také sem přicházely oběti hromadných zatýkáckých akcí, jak tomu bylo např. počátkem srpna 1943 při zatčení 39 osob z dąbrowského revíru, podezřelých z příslušnosti k odbojovému hnutí. Podezřelí byli předáni gestapu a zčásti na místě zastřeleni, 109 příslušníků jejich rodin skončilo v Polenlágru ve Fryštátě. Vězni museli pracovat 10–12 hodin denně v karvinských dolech a průmyslových závodech, ženy a větší děti u rolníků v okolí, malé děti a invalidé přímo v táboře. Počet obětí, které byly pochovány do společného hrobu na hřbitově v Karvině-Mizerově, není přesně znám. Z torza dochovaných úmrtních matrik z r. 1943 víme jmenovitě jen o 7 obětech.

Třetí Polenlágr na území dnešního karvinského okresu se nacházel v Petrovicích-Prstné v budovách místního zámku a měl číslo 41. Vznikl koncem května 1942 patrně jako pobočka fryštátského tábora a zlikvidován byl před postupem fronty v únoru či v březnu 1945. Patřil k menším táborům, životní podmínky vězňů zde byly podle vzpomínek pamětníků poněkud snesitelnější než v jiných Polenlágrech. Vězni pracovali na opravě železniční trati, při překládce železničních vagónů, v blízké chemické továrně i v zemědělských usedlostech v okolních vesnicích. Záznamy v úmrtní matrice místní katolické fary uvádějí celkem 16 osob, které v táboře zemřely.

Polenlágr nepatřil jako tři předchozí k tehdejšímu těšínskému okresu katovického vládního obvodu hornoslezské provincie, ale nacházel se po druhé straně řeky Odry, v Dolním Benešově nedaleko Hlučína v dnešním okrese Opava, za války v okrese Ratibor v opolském vládním obvodu hornoslezské provincie. Měl číslo 83 a stejně jako petrovický vznikl v budově místního zámku, patrně 23. 5. 1942. Již před tím tu pobývali němečtí přesídlenci z Bukoviny, kteří postupně odcházeli na zabrané polské majetky. Přestože se historici až donedávna domnívali, že tábor je většina Polenlágrů zanikl až na jaře r. 1945, podařilo se prokázat, že poslední polští vězni tábor opustili už koncem r. 1943. Poté tábor sloužil jako přesídlenecký tábor pro Němce z oblasti Zápoří, kteří odtud odešli spolu s ostatními Němci z obce až těsně před příchodem fronty v r. 1945. Z několika dochovaných dokladů víme, že už v září 1942 bylo v Benešově 382 vězňů, v lednu 1943 to bylo 311 vězňů (z toho 73 mužů, 166 žen a 72 dětí, včetně 6 nemluvňat). Přicházeli sem Poláci zatčení při razích gestapa na Sosnowiecku, byla tu i početná skupina dětí, u nichž se zjišťovaly možnosti převýchovy. Část vězňů pracovala trvale mimo tábor – v Kędzierzynie, v Hlučíně a na statku v Hati, další pak v místním kovožavodě a na zemědělských usedlostech Němců v okolí. Na obecním hřbitově je hromadný hrob obětí, ale až donedávna nebyl znám jejich počet. V zá-

znamech úmrtní matriky na obci i na faře lze však nalézt celkem 17 osob zemřelých v táboře.

Táborový systém v Polenlágrech se opíral o využití celé řady metod, úspěšně vyzkoušených již v jiných typech nacistických koncentračních táborů. Veliteli táborů a někdy i jejich zástupci byli příslušníci SS, obvykle v hodnosti SS-Obersturmführera. Ke strážní službě byli určeni ozbrojení příslušníci německého četnictva, převelení od policejních složek k dispozici orgánům VoMi. V Polenlágrech na našem území jich sloužilo nejčastěji asi 10 v jednom táboře. Většinou stroze dbali přísných služebních předpisů, dochoval se např. záznam o postřelení vězně při pokusu o útěk z tábora v Bohumíně v r. 1942 (dotyčný byl po uzdravení předán k likvidaci do Osvětimi). Sanitární službu v Polenlágrech zastával personál přidělený Německým Červeným křížem.

Do táborů pro Poláky se dostávaly celé rodiny, včetně malých dětí a nemluvňat, těhotných žen a starců, což jim spolu s konfiskováním jejich veškerého majetku působilo psychický otřes o to větší, že neznali příčinu svého provinění ani předpokládanou výši trestu za to, že se hlásili ke své národnosti. K tomu pak přistupovali další fyzické i duševní utrpení, ztráta osobní svobody, šikanování a hrubosti ze strany vězňitelů, nedostatek jídla a běžných životních potřeb, nedostatek teplého ošacení, vyčerpávající nucená práce, nedůstojné a zdraví ohrožující podmínky táborového života. Seběmenší provinění proti táborovému řádu bylo trestáno bitím, zadržováním přidělu potravin a táborovým vězením, jakým byl např. ve Fryštátě podzemní tmavý a vlhký „bunker“; často se užívalo i kolektivních trestů.

Základem táborového života byla zničitelná nevolnická práce, povinná v řadě Polenlágrů už od věku 12 let, přičemž horní věková hranice nebyla stanovena. Práce mimo tábor měla obvykle charakter těžších prací v zemědělství, v mlékárně, na jatkách či v řeznictví, při regulaci řek, stavbě a opravách cest a železnic, v průmyslových podnicích a v mnoha slezských okresech též v hornictví a hutnictví. Pracovní podmínky se vzájemně značně lišily, někde docházelo k bití vězňů a drastickému zneužívání jejich pracovních sil, jinde dávaly např. dodatečně přiděly potravin vězňům naději na přežití.

Táborový jídelníček byl jednotvárný, strava byla kaloricky zcela nedostatečná (její denní hodnota činila podle svědectví táborového lékaře Polenlágru v Gorzyczkách v průměru 600 kalorií na osobu). Většinou ji tvořily dva krajíčky chleba s marmeládou a ztítnou kávou nebo čajem ke snídani i k večeři, k obědu byla obvykle polévka z řepy či brambor. Ve většině táborů panoval hlad.

Rovněž hygienické podmínky v táborech byly většinou zoufalé. Bylo to způsobeno především několikanásobným předimenzováním táborů vězni, např. ve srovnání s přesídleneckými tábory pro etnické Němce bylo v Polenlágrech 4–5krát více osob. Deportovaní Poláci museli doma zanechat veškerý svůj majetek, takže přicházeli do tábora bez náhradního šatstva či lůžkovin, což přispívalo k zamoření táborů obtížným hmyzem a spolu s nedostatkem základních hygienických potřeb včetně mýdla vedlo až k několika nebezpečným epidemiím. Známe např. marné pokusy o odvšivení tábora v Benešově, kde vypukla i tyfová epidemie. V Polenlágru v Korfantově bylo několik vězňů dokonce otráveno desinfekčním prostředkem, nevhodně užitým velením tábora při odvšívání.

Z uvedených důvodů byla úmrtnost v táborech značně vysoká, v nejhorších táborech přesahovala až 10 % evidovaných vězňů. Z rozboru příčin úmrtí

v táborech na čs. území vyplynulo, že nejhůře snášeli utrpení táborového života především staří lidé a děti, kteří tvořili naprostou většinu obětí. Nejméně je mezi oběťmi dospělých mužů a žen, neboť ti byli pravidelně přijíždějícími komisemi vybíráni k odeslání na nucené práce do Říše a v táborech trvale zůstávali jen vězni s menší pracovní schopností, děti a přestárlí, těhotné ženy a invalidé. Pravidelně přijížděly též komise „rasových expertů“, kteří prohlíželi a posuzovali všechny vězně z hlediska rasové čistoty. Vyhledávali zvláště muže schopné vojenské služby a děti vhodné k poněmčení.

Obtíže táborového života ještě zvyšovala nepřátelská propaganda nacistů, která představovala obyvatelstvu v okolí táborů vězněné Poláky jako kriminální zločince, čímž chtěla zamezit případným kontaktům. Přesto však ke stykům s místním obyvatelstvem docházelo na řadě míst, známe mnohé projevy solidarity s vězněnými i konkrétní případy pomoci, např. organizované dodávky potravin a šatstva do tábora ve Fryštátě.

Lze shrnout, že Polenlágry zřízované organizací SS výhradně na území Horního Slezska byly nástrojem bezprávného a časově neomezeného věznění polských obyvatel území okupovaného Německou říší, kteří byli předem zbaveni svého majetku, vysídleni ze svých domovů a pobýtem v táborech vystaveni ztrátě svobody, těžké nucené práci, krutému zacházení a zcela nedostatečnému zabezpečení základních životních potřeb, což jim způsobilo újmu na zdraví a mnohdy zavinilo i jejich předčasnou smrt.

Přestože byla Volksdeutsche Mittelstelle v norimberském procesu jako jedna ze čtyř zločineckých organizací SS za prokázané válečné zločiny a zločiny proti lidskosti odsouzena, nebylo při té příležitosti jednáno o specifické instituci Polenlágrů jako nedílné součásti této zločinné činnosti. Řada dokumentů o Polenlágrech nebyla tehdy ještě známa, což jistě souviselo i s nacistickým utajováním jejich existence.

Tento příspěvek chtěl připomenout alespoň základní informace o specifickém druhu nacistických koncentračních táborů pro Poláky a zároveň uctít památku obětí 4 Polenlágrů na území Československa. Chtěl připomenout i pohnuté životní osudy bývalých vězňů těchto táborů, z nichž mnozí dosud žijí v Polsku i v Československu a čekají na projev zájmu ze strany historiků.⁷⁾

Poznámky

- 1) A. Grobelný, Nacistický tábor pro zajaté Poláky v září 1939 v Paskově. Těšínsko 1989, č. 3, s. 23.
- 2) A. Grobelný, Obóz koncentracijny w Skrochowicach na Śląsku Opawskim w 1939 roku. Zaranie Śląskie XXVII/1964, č. 3, s. 571–592; týž, Skrochowice – první nacistický tábor na československém území. Vlastivědné listy 1975, č. 1, s. 17–18.
- 3) A. Koniczny, Polenlager – obozy dla wysiedlonej ludności polskiej na Górnym Śląsku w latach 1942–1945. Studia Śląskie, Seria nowa, t. XXI/1972, s. 155–177; R. Hrabar, Niemieckie obozy dla Polaków na Śląsku w czasie II wojny światowej „Polenlager“. Katowice, Śląsk 1972. 163 s. + příl.
- 4) Bundesarchiv Koblenz, sign. R 59, sl. 244.
- 5) R. Hrabar, cit. dílo, s. 113–116.
- 6) Např. J. Kazik, Obozy dla Polaków. Kalendarz Śląski 1987, s. 85–87; J. Szymik, Niemieckie obozy dla Polaków na Śląsku Cieszyńskim. Kalendarz Śląski 1993; M. Borák, Relacja z poszukiwania obozu. Głos Ziemi Cieszyńskiej 1986, č. 27; týž, Zapomniany obóz. Polenlager nr 83 w Beneszwie Dolnym. Kalendarz Śląski 1993; J. Martynek, Dzieciństwo w obozie Frysztat. Głos Ludu 31. 10. 1986, č. 129.
- 7) Příspěvek přednesen na II. mezinárodní vědecké konferenci „Vernichtung durch Arbeit“, konané v Terezíně ve dnech 25.–27. listopadu 1992.

Jména místních částí a domů v Třinci, Kojkovicích, Dolní Líštné, Horní Líštné, Lyžbicích, Neborech a Smilovicích

Bedřich Téma

Třinecko má dosti různorodý terén. Zhruba je možno říci, že sever je kopcovitý a jih hornatý nebo podhorský. S povrchem krajiny souvisí typ zástavby a s tím také počet jmen místních částí a domů.

1) Vlastní Třinec je průmyslové město, jehož značnou část zabírají železárny. Má dělnické kolonie, což se odrazilo i v pojmenování. Jeho terén je převážně rovinatý a jenom východní část je poněkud kopcovitá.

a) Je poměrně málo jmen místních částí odvozených příponou. Jde zpravidla o příponu -uvka: Květuňuvka, Rybkuvka a Ščískaluvka. Jenom název Italščok je odvozen příponou -ok.

Předložkových výrazů není mnoho. Je pět předložek, ale jsou málo produktivní. Předložka do: Do Ameryki – bydleli tam zámožní lidé, Do Amerykanuv – měli tam bydlet američtí montéři, Do mlynka – byl tam kdysi mlýnek, Do Staropolski – žili tam Poláci. Předložka kole/koło u: Kole gačí/Koło gačí: gać ‚splav‘. Předložka na: Na kympě – kympa ‚kopc‘, Na blejchu: blejch ‚bélidlo‘. Předložka pod: Pod kërchovym ‚kërchuv‘ hřbitov, Pod Kožincym. Předložka za: Za Olzum, Za Tyrkum, Za Tyrum, Za vodum. Pojmenování na přílůg do Čińcały má dvě předložky.

Sousloví z přídavného a podstatného jména: Novy Borek, Stary Borek, Gminne dумы: gminny ‚obecní‘, Obecní dумы, Rudolfove kasarně, Dolňo kolunija, Niměčko kolunija, Novo kolunija, Staro kolunija, Novo Olza, Staro Olzakolunija.

Pojmenování Lešno a Tyrsko jsou zpodstatnělá přídavná jména. Svobodumy je složený výraz: domy pro svobodné.

Přenesená jména: Ameryka – žili tam zámožnější lidé, Amerykany – původně pro Američany, Borek: u borovicového lesa, Fenedyk ‚Benátky‘: u vody, Glejtovňa ‚smaltovňa‘ – byla tam kdysi, Folvark ‚dvůr‘, Kažiměr: byli tam židé – ve Varšavě bylo ghetto Kazimierz, Kožiněc, Małopolska: žili tam Poláci, Šeščoki: domy pro šest rodin.

Složené názvy Olzakolunija a Rudolffkasarně jsou podle němčiny.

b) Jmen domů odvozených příponami není mnoho. Přípona -uvka: Borgeruvka, Bědravuvka, Gybluvka, Kubišuvka, Mamicuvka, Pegačuvka, Šanceruvka. Pouze jedno jméno má příponu -ovice: Klajsovice. Názvy Na Frankovice a Na Jurankovice jsou s předložkou.

Předložkových výrazů je několik. Předložka do: Do Bajera, Do Blumynfelda, Do Bědravki, Do Čińcały, Do Franka, Do Goryčki, Do Juranka, Do Kubiša, Do Kocura, Do Kovalika, Do Pališka, Do Maryny, Do Stunavskigo, Do Suchanka, Do Šikory, Do Vehovskigo, Do Vinholca, Do Vloščana. Předložka na: Na Frankovice, na Klajšovce, Na přílůg: přílůg ‚úhor‘, Na sedum statečných: podle filmu – bydlí tam sedm rodin, Na Švjryčkovice. Předložka pod: